

İSLÂM HUKUKUNDA FÂSİĞİN HABER VE ŞÂHİTLİĞİNİN GEÇERLİLİĞİ MESELESİ

The Issue of the Validity of the Narration of a Khabar (News) and Shahādah (Witnessing) of a Fâsiq in Islamic Law

Sezai Bekdemir

Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü,
Yozgat / Türkiye.
Assist. Prof., Yozgat Bozok University Faculty of Theology Department of Basic Islamic Sciences,
Yozgat / Turkey.
sezaibekdemir@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-8694-7817.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 28 Ocak/January 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 26 Mart/March 2021

Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran/June 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June 2021

Cilt / Volume: 19 Sayfa/Pages: 195-224.

Atıf / Citation: Bekdemir, Sezai. "İslâm Hukukunda Fâsiğın Haber ve Şâhitliğinin Geçerliliği Meselesi [The Issue of the Validity of the Narration of a Khabar (News) And Shahadah (Witnessing) of a Fâsiq In Islamic Law]". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZİFDER]-Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZİFDER]* 19 (Haziran/June 2021): 195-224.

<https://doi.org/10.51553/bozifder.870118>

Etik Beyan/ Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (**Sezai Bekdemir**).

İntihal/ Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Öz

Fâsık kavramı, dinî literatürde kâfir için kullanılmakla beraber daha çok açıktan günah işleyen Müslüman için kullanılmaktadır. İslam hukuku açısından fâsık, tasarruflarında yalan söyleme ihtimali olan ve töhmet altındaki kimsedir. Bu yüzden Kur'an-ı Kerim'de fâsiğin haberinin araştırılması emredilmiştir. Şâhitten başka delilin olmadığı bir yargılamada hâkimin doğru karar vermesi, şâhidin doğru haber vermesine bağlıdır. Bir davada hakikatin ortaya çıkması esas gayedir. Bu sebeptendir ki İslam dini yalancı şâhitliği haram kılmıştır. Açıktan günah işlerken Allah'tan utanmayan ve insanlardan çekinmeyen bir fâsiğin şâhitlik yapma esnasında yalan söylemesi kuvvetle muhtemeldir. İlgili nasların yanında bu ihtimali de göz önünde bulunduran İslam hukukçuları, diyânî konularda fâsık bir kimsenin verdiği haberi makbul saymadıkları gibi genel olarak davalarda, tevbe etmeyen ve halini düzeltmeyen bir fâsiğin şehâdetini de kabul etmemişlerdir. Buna karşın onlar, bünyesinde *harac* olduğundan dolayı vekâlet, mudâra ve ticarete izin gibi muamelat konularında doğru söylediğine kanaat edilmesi şartıyla fâsiğin haber ve şehâdetini kabul etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, İslam Hukuku, Fâsık, Haber, Şâhit.

Abstract

The concept of fâsiq, which is also used for an infidel in the religious literature, is generally used for a Muslim who sins in terms of Islamic Law. As there is the possibility of lying in their doings, it was ordered in the Qur'an that Muslims should investigate the khabar of a fâsiq. In a trial where there is no evidence other than the witness, it is up to the witness to give accurate news for the judge to make the right decision. Revealing the truth is the main purpose in a case. Islam has forbidden religious false witnessing. It is highly probable that a fâsiq person, who is not ashamed of Allah when doing sinful acts, and who is also not ashamed from people when committing these sins openly, also lies during the witnessing. Considering this possibility as well as the evidence in religion, Islamic jurists have not considered the khabar of a person in religious issues to be acceptable; and generally, also did not accept the witnessing, or the shahâdah of a fâsiq, who does not repent and does not rehabilitate his/her condition, in legal cases. However, they accepted the khabar and witnessing of a fâsiq if she/he is believed to tell the truth in procedures such as proxies, partnerships, and permission in trade because of *harac* in their applicability.

Keywords: Fiqh, Islamic Law, Fâsiq, Khabar, Shâhid.

Giriş

Muhâkeme hukukunda davaların sonuçlanmasında, anlaşmazlıkların giderilmesinde ve hakikatin ortaya çıkarılmasında haber ve şâhitliğin önemi büyüktür. İslam hukukçuları, verdikleri haberlerin doğruluğu hususunda kanaatin oluşması; dolayısıyla da isabetli hüküm verilebilmesi için muhbir ve şâhidin âdil olması gerektiğinde ittifak ederken fâsık bir kimsenin verdiği haber ve yaptığı şâhitliğin geçerli olup ol-

madığı konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bu konudaki ihtilafların, fîskın ziyadeleştiği, fâsıklık alametlerinin çoğaldığı, âdil muhbir ve şâhit bulmanın güçleştiği günümüze ışık tutacağı düşüncesiyle bu makale kaleme alınmıştır. Araştırma; “giriş”, “kavramsal çerçeve”, “fâsığın haberinin geçerliliği”, “fâsığın şâhitliğinin geçerliliği”, “fîskın yaygınlaştığı bir zamanda fâsığın haber ve şâhitliğinin geçerliliği” ve “sonuç” başlıklarından oluşmaktadır.

Fâsık, İslam Hukuku ilminin yanı sıra Kelâm ve Hadis gibi ilimlerin de temel konularından biridir. Kelâm ilminde “el-menziletü beyne'l-menziyeteyn” konusu; hadis ilminde ise “fîsku'r-râvî” meselesi, bu kavram etrafında dönmektedir. Fâsıkla ilgili yekûn tutan bu konular, asıl konunun dışında olduğu için başlığa “İslam Hukukunda” ibaresi eklenmiştir. Aynı şekilde başlığa “haber ve şâhitliğinin geçerliliği” ibaresini eklemek suretiyle de fâsığın velâyeti ve imâmeti gibi İslam hukukunun muhtevâsından olan konular, makalenin dışında bırakılmıştır.

1. Kavramsal Çerçeve

Bu başlık altında konuyla ilgili fâsık, haber ve şâhitlik kavramları kısaca izah edilecektir.

1.1. Fâsık

Fâsık kelimesi, fîsk ve füsûk masterlarından türeyen bir isimdir. Fîsk ise sözlükte, “Allah'ın emrinden çıkmak, ona isyan etmek, onun emrini terk etmek, dinden çıkmak, istikametten çıkmak, ilim, fitrat ve aklın kuşatmasından çıkmak”¹ demektir. Araplar, hurmanın kabuğundan dışarı çıkmasını (فَسَقَ الرُّطْبُ) “hurma fisketti” cümlesiyle ifade ederler. Çünkü artık o hurma işe yarar olmaktan çıkmış ve kullanılamaz olmuştur. Bir kimse için de (فَسَقَ فُلَانٌ) “fulan fisketti” denildiğinde onun davranış olarak şer'i şerîfin sınırlarının dışına çıktığı kastedilir.²

¹ Hüseyin b. Muhammed er-Râğîb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1991), 636; Muhammed b. Ya'kûb el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 918; Muhammed el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdir, 1992), 10: 308; Muhammed el-Münâvî, *et-Tevkîf alâ mühimmâtî't-teârif*. (Kâhire: Âlemü'l-Kütüb,1990), 260.

² Râğîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 636; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 918.

Istilahta ise İslam âlimleri, kulun itaatten çıkış türüne göre fâsığı değişik şekillerde tanımlamışlardır. Mukâtil (ö. 150/767) fâsığı; “çok yalan söyleyen kimse”; Ebu’l-Hasen el-Verrâk (ö. 320/932’den önce), “günahlı açıktan işleyen kimse”; İbn Tâhir (ö. 280/893), “Allah’tan utanmayan kimse”; Sicistânî (ö. 330/941), “imandan çıkıp küfre, tâatten çıkıp günaha giren kimse” ve Cürcânî (ö. 816/1413), “Müslüman olduğu halde İslam’ın hükümleri ile amel etmeyen kimse” şeklinde tarif etmişlerdir.³ İbn Hazm (ö. 456/1064) ise büyük günah işlediği bilinmeyen ve küçük günahları açıktan işlemeyen kimseyi âdil; âdil olmayan kimseyi ise fâsık olarak tanımlamıştır. Diğer bir ifadeyle büyük günah işlediği bilinen ya da küçük günahları açıktan işleyen kimseyi fâsık olarak nitelendirmiştir.⁴ Muhammed Bereketî (ö. 1395/1975), klasik kaynaklardaki bu tanımları özetlemek suretiyle fâsığı, “kasıtlı olarak büyük günah işleyen veya tevil etmeden küçük günahı işlemeye ısrarla devam eden Müslüman kimse” şeklinde tarif etmiştir.⁵

Fısk kelimesi ve türevleri âyetlerde çokça geçmektedir. Bu kavram, bazı âyetlerde kâfirlere, bazı âyetlerde müminlere nispet edilmektedir.⁶ Bu âyetlerde kâfir için fâsık kelimesinin kullanımı, aklının verdiği hükmü Allah’ın hükmünü bozması sebebiyledir. (... هُمُ الْفَاسِقُونَ) “Bütün bunlardan sonra kim inkâra saparsa fâsıklar işte bunlardır”⁷ âyetinde Allah’ın nimetlerini inkâr eden kimse ona tâatten çıktığı için “kefera” kelimesi “fesega” kelimesi mukâbilinde kullanılmıştır.⁸ Aynı şekilde “İman etmiş kimse fâsık kimse gibi olur mu?”⁹ âyetinde küfür için fık kelimesi zikredilmiştir. Yine âyetlerde fâsık ile fâcir kelimelerinin bazen birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Çünkü “yarmak, çıkmak, bir şeyin

³ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *Câmiu li-ahkâmi’l-Kur’ân*, (Kâhire: Dâru’l-Kütübî’l-Mısriyye, 1964), 16: 312; Muhammed b. Uzeyr es-Sicistânî, *Garibi’l-Kur’ân*, (Suriye: Dâru Kuteybe, 1995), 357-358; Seyyid Şerif Cürcânî, *et-Ta’rifât*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1983), 164.

⁴ Ali b. Ahmed ez-Zâhirî İbn Hazm, *el-Muhallâ bi’l-âsâr*, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, trs.), 8: 472.

⁵ Muhammed Amîm el-Bereketî, *et-Ta’rifatu’l-fikhiyye*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2003), 161.

⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “Fâsık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12: 202-205.

⁷ en-Nûr 24/55.

⁸ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 636.

⁹ es-Secde 32/18.

bir şeyden fesad yönüyle çıkması ve günah işlemek” manalarına gelen (فجر) kelimesinin, fisk kelimesi ile anlam yakınlığı vardır. Ancak füsûk kelimesi hem küfür hem de fücûr kelimelerinden daha geniş anlamda kullanılmaktadır.¹⁰

Fıskın sözlük anlamı ile terim anlamı birlikte değerlendirildiğinde günah işlemek suretiyle Allah’ın herhangi bir emrinden çıkan kimse fâsık olmaktadır. Buna göre fıskın en büyüğü şirk, en küçüğü ise günah işlemektir.¹¹ Dolayısıyla İslam âlimleri, işlenen günahın kebâirden¹² olması durumunda bu günahın azı ile de fıskın meydana geleceği, ancak bir kimsenin fâsıklığının, büyük günahları çok işlemesi ile bilinebileceği görüşündedirler.¹³

Bazı İslam âlimleri, ehliyeti arızalı kılan bazı durumlarda işlenen günahın kişiyi fâsık yapmayacağı konusunda görüş beyan etmişlerdir. Bu âlimlerden Sicistânî’ye göre hatâen, sehven veya ikrâh altındayken günah işleyen kimse fâsık olarak nitelendirilemez.¹⁴ Yine İslam âlimlerine göre fâsıklık tevbe ile ortadan kalkar. Tevbe eden kimse artık fâsık vasfıyla zemmedilemez. Bununla beraber yalancı şâhitlik yaptığı tecrübe edilen bir kimse ile had cezasına çarptırılan bir kimse âdil olmaktan çıkar.¹⁵ Hülâsa bazen küfür bazen de günah anlamında kullanılan fisk kelimesinden türeyen fâsık kavramı, İslam hukuku kaynaklarında çoğunlukla tasarrufları tartışılan şer’î hükmün iltizam ettiği kişi için kullanılmaktadır.¹⁶

1.2. Haber

“Hubr” (حُبْرٌ) kökünden türemiş bir isim olan haber (حَبْرٌ) kelimesi; “malum şeylerin bilgisi, bilmek istenilen şey hakkında gelen bilgi ve bir şeyin iç yüzü ve hakikati ile ilgili bilgisi” demektir. Haber kelime-

¹⁰ Râğîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 636; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 10: 308; Münâvî, *et-Tevkîf*, 260.

¹¹ Sicistânî, *Garibi'l-Kur'ân*, 357-358.

¹² Tanımlarda geçen kebâirden, had cezasıyla sakındırılan ve tevbeden başka kefareti olmayan günahlar kastedilmektedir (Alî b. Muhammed el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 17: 150.

¹³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 10: 308.

¹⁴ Sicistânî, *Garibi'l-Kur'ân*, 357-358.

¹⁵ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 8: 472-473.

¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 10: 308.

si, nebe' kelimesi ile aynı manada olmakla birlikte nebe' kelimesinden daha genel anlamda kullanılmaktadır. Nebe' kelimesi ise kendisiyle ilmin veya zann-ı gâlibin hâsıl olduğu faydası büyük olan habere denilmektir. Ayrıca yalandan soyutlanmış, Allah'ın ve peygamberin haberine ve mütevâtir haberlere nebe' denir. (... *قُلْ هُوَ نَبَأٌ عَظِيمٌ*) “De ki: “Bu (vahiy ile gelen) çok önemli bir bilgidir.”¹⁷ (إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا) “Fâsığın biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın”¹⁸ âyetinde geçen nebe' kelimesi ile haberin araştırılmaya değer büyük bir haber olduğu vurgulanmaktadır. Lügat âlimlerinden Ebû Hilâl el-Askerî'nin (ö. 400/1009'dan sonra) ifadesine göre hakikatine vâkîf olunmayan bilgiye nebe', hakikatine vâkîf olunan bilgiye ise haber denilir.¹⁹

İslam âlimlerine göre “Fâsığın biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın”²⁰ âyetinde Allah, fâsığın haberinin reddedilmesini değil araştırılmasını emretmektedir. Yapılan araştırma sonucunda deliller, haberin doğruluğunu ortaya çıkarırsa fâsığın haberi kabul edilir. Aksine haberin yalan olduğu açığa çıkarsa fâsığın haberi reddedilir. Haberın doğruluğuna veya yalan olduğuna dair bir delil bulunmazsa tevakkuf edilir. İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) bu görüşü, Hz. Peygamber'in, hicret ederken doğruluğundan emin olduğu müşrik birini rehber edinmesi deliliyle desteklemiştir.²¹

Sonuçta haber bilgi kaynaklarından biridir. Haberın bir bilgi değerinin olması için onun doğru olması şarttır.²² Haberın doğruluğu, haberi getiren kimsenin âdil (güvenilir) olmasına bağlıdır. Dolayısıyla İslam hukukçularına göre fâsığın yalan söyleme ihtimali olduğundan onun haberine güvenilemez. Şüphe barındırdığı için tahkikat yapılmadan fâsığın haberiyle hüküm verilemez ve amel edilemez.

¹⁷ Sâd 38/67-68.

¹⁸ el-Hucurât 49/6.

¹⁹ Ebû Hilâl Hasan b. Abdullah el-Askerî, *el-Furûku'l-lüğavî*, (Kâhire: Dâru'l-İlim ve's-Sekâfe, trs.), 41; Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 273, 789; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4: 226-227.

²⁰ el-Hucurât, 49/6.

²¹ Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *İlâmü'l-muvaqqi'in an Rabbi'l-'âlemîn*, (S. Arabistan: Dâru İbni'l-Cevziyye, 1423), 2: 194.

²² Yavuz, “Haber”, 14: 346-349.

1.3. Şehâdet/Şâhitlik

(شَهِدَ) kelimesinden mastar olan şehâdet, “Huzurda bulunmak, tanık olmak, haberdar olmak, bilmek, bildirmek ve basar (baş gözü) veya basîret (kalp gözü) yoluyla elde edilen ilimden sâdır olan söz”²³ gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise şehâdet/şâhitlik, “hâkimin huzurunda haklı olanı ve olayın aslını bildirme ve beyanda bulunmaya” denir.²⁴

Lügat âlimlerine göre şehâdet bir nevi hakikatten haber vermektir. Bununla beraber haber ile şehâdet arasında bazı farklılıklar vardır. Mesela iki kişinin şâhitlik yapması hâkimin onunla amel etmesini vacip kılar. Hâkimin bu iki kişinin şâhitliğini kabul etmemesi câiz olmaz. Buna karşın iki kişinin haberinden yüz çevirmek ve onların haberiyle amel etmemek câizdir. Nitekim Ebû Hafs Ömer en-Nesefî (ö. 537/1142) şehâdetin, gözle görülen şeyden haber vermek olduğunu ifade etmiştir. Buna göre şehâdette, tahmin ve hasbîlik (göreceli yorum) olmaz. Başka bir deyişle şehâdet bihakkın gözle görülenden haber vermektir.²⁵

İslam hukukçularına göre “Çağrıldıklarında şâhitler gelmemezlik etmesinler”²⁶ âyeti gereği müddaî talep ettiği zaman şâhitlikte bulunmak farzdır. Aynı şekilde “Tanıklığı gizlemeyiniz”²⁷ âyetinde de şâhitlikten yüz çevirmek ve hakkı gizlemek yasaklanmıştır.²⁸

İslam hukukçuları, şâhidin Müslüman, mükellef, hür, âdil ve mürûet (mürüvvet) sahibi olması gerektiğini söylemişlerdir. Bu şartlara ek olarak töhmet altında olan birinin şâhitliğini de kabul etmemişlerdir.²⁹ İslam hukukuna göre nikâh esnasında iki şâhidin, zinanın tespitinde dört şâhidin şart koşulması gibi hukuki işlemlerde şâhidin sayısı, şâhitliğin

²³ Râğîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 465.

²⁴ Ahmed b. Fâris el-Kazvîni, *Mu'cemu mekâyisi'l-lüğa*, (Beirut: Dâru'l-Fikir, 1979), 3: 221.

²⁵ Askerî, *el-Furûk*, 42; Ebû Hafs Ömer b. Muhammed en-Nesefî, *Tilbetü't-talebe*, (Bağdat: el-Matbaatu'l-Âmiri, 1893), 132; Kâsım b. Abdullah Emir Ali Konevî, *Enüsü'l-fukahâ*, (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 87.

²⁶ el-Bakara 2/282.

²⁷ el-Bakara 2/283.

²⁸ Konevî, *Enüsü'l-fukahâ*, 87.

²⁹ Muhammed b. İbrahim b. Münzir en-Nisâburî, *el-İcmâ'*, (Riyâd: Dâru'l-Müslim, 2004), 66; H. Yunus Apaydın, “Haber”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 38: 278-283.

konusuna göre değişiklik arz etse de şâhitte aranan âdil olma şartı değişmez. Diğer bir ifadeyle hukuki işlemlerde kaç şâhide ihtiyaç olursa olsun şâhidin fâsık olmaması şarttır.

2. Fâsık'ın Haberinin Geçerliliği

İslam âlimlerine göre âdil bir kişinin haberi (haber-i vâhid) dinî konularda hüccet olup onunla amel vaciptir.³⁰ Ancak fâsık bir kişinin haberinin hüccet olup olmadığı hususu ihtilaflıdır. İslam hukukçuları fâsığın haberinin kabul edilip edilmemesi hususundaki değerlendirmelerini haberin muhtevasına göre yapmışlar, fâsığın haberini diyânî ve gayr-i diyânî (muamelatla ilgili) şeklinde ayırma tabi tutmuşlardır.

Diyânî konularda fâsığın haberi: İslam hukukçuları, diyânî konularda fâsığın haberinin kabul edilmeyeceği görüşündedirler. Onlara göre dinî konularda haber veren kimsenin âdil olması şarttır. Çünkü inanç ve ibadetle ilgili dinî konular, muamelat konuları gibi değildir. Dinî konularda zâid şart koymak câiz görülmiştir. Dinî konularda haber veren kimse ile ilgili koşulan zâid şartlardan biri muhbirin âdil olmasıdır. “...fâsığın biri size bir haber getirdiğinde...”³¹ âyeti, fâsığın haberinin kabul edilmemesi ve şâhit gibi dinî bir konuda haber veren kimsenin âdil olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Çünkü fâsık, dinî konularda töhmet altındadır.³²

Kurtubî'ye göre “...fâsığın biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın”³³ âyetinde “cerh edildikleri sabit oluncaya kadar bütün Müslümanlar adâletlidir” diyenlerin görüşlerinin yanlışlığına bir delil vardır. Çünkü Yüce Allah verilen haberi kabul etmeden önce işin iyice araştırılmasını emretmiştir. Hükmün uygulanmasından sonra araştırmanın da bir anlamı yoktur. Hâkim gerekli araştırmayı yapmadan önce hü-

³⁰ Sadruşşehid Ömer b. Abdilaziz b. Ömer b. Mâze el-Buhâri, *el-Muhîtü'l-burhânî*, (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 5: 285.

³¹ el-Hucurât 49/6.

³² Burhânüddin Ali b. Ebî Bekr el-Merginânî, *el-Hidâye*, (Beirut: Dâru't-Turâsî'l-'Arabiyye, trs.), 4: 364; Ebubekir ez-Zebîdî, *el-Cevheretü'n-neyyire*, (Mısır: el-Marbaatü'l-Hayriyye, 1904), 2: 283; Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-İklil fi istinbâti't-tenzil*, (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1981), 241.

³³ el-Hucurât 49/6.

küm verecek olursa, aleyhine hüküm verilen kimseye bilgisizce zarar vermiş olur.³⁴

Gayr-i diyânî (muamelatla ilgili) konularda fâsığın haberi: İslam hukukçularına göre vekâlet, mudârabe ve ticarete izin gibi muamelat konularında fâsığın haberi makbuldür. Bu, fâsığın doğru söylediğine kanaat edildiğinde geçerlidir. Fâsığın yalan söylediği kanaati kuvvetli olduğunda ise bu haberle amel edilmez. Çünkü muamelat, insanlar arasında çokça olan bir şeydir. Şayet bu konularda zâid bir şart koşulursa harac (zorluk) ortaya çıkar. Zorluk meydana gelmemesi için muamelat konularında âdil-fâsık, Müslüman-kâfir, hür-köle veya erkek-kadın bir kimsenin haberi kabul edilir. Haracın def'i için zaruri olarak bu konularda haber veren kimsede adâlet şartı aranmaz.³⁵

İmam Muhammed'e göre fâsık bir kimse helal ve haram hakkında bir haber verdiğinde onu işiten kimse bu haberle değil kendi görüşüyle hüküm verir. Çünkü bu, fâsıktan talep edilmesi doğru olmayan özel bir konudur. Bu konuda kişinin taharrî yapması vaciptir. Abdest gibi diyânî bir konu olan suyun kullanımında fâsığın haberine itibar edilmediğinde asıl ile amel etmek mümkündür. O asıl da suyun temiz olduğudur. Bu durumda herhangi bir heder söz konusu olmaz. Fakat hediye ve vekâlet gibi akdî tasarruflarda heder söz konusu olabilmektedir. Muamelat konularında zaruret bağlayıcı olduğundan fâsığın haberi ile amel edilebilir. Pezdevî'ye (ö. 482/1089) göre, fâsığın yalan söyleme ihtimali, doğru söyleme ihtimaline ağır bastığı için böyle bir kimsenin haberi, dinî konularda aslen bir hüccet değildir.³⁶ Fâsığın haberinin doğru veya yalan olma ihtimalini eşit gören İbn Mâze'ye (ö. 536/1141) göre fâsığın haberi, bazı durumlarda hüccet iken bazı durumlarda hüccet değildir. Fâsığın haberi doğru veya yanlış muhtemel olduğu için hüccet olmaz. Bu durumdaki kişinin taharrî yapması vaciptir. Taharrînin sonucu, taharrî yapan kimsede zann-ı gâlip oluşturmastır. Zann-ı gâlip ile amel etmek ise vaciptir. Âdil bir kimsenin verdiği haber kişide zann-ı

³⁴ Kurtubî, *Câmiu li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 16: 312-313.

³⁵ Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993), 10: 163; Mergînânî, *el-Hidâye*, 4: 364; Zebîdî, *el-Cevheretü'n-neyyire*, 2: 283.

³⁶ Abdülazîz b. Ahmed el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr IV* (Kâhire: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmî, trs.), 3: 21.

gâlip oluştururken yalan söyleme ihtimali taşıyan bir fâsığın haberi kişide zann-ı gâlip oluşturmaz.³⁷

Serahsî (ö. 483/1090?) ve ‘Abdülazîz el-Buhârî’ye (ö. 730/1330) göre bir muhbirin fisk ile töhmeti, onun verdiği haberi olumsuz kılar. Fâsığın haberine dayanılarak verilen hükümde şüphe meydana gelir. Çünkü bir fâsığı, akli ve dini haram olan bir davranıştan engelleyemiyorsa onu yalan söylemekten de alıkoymaz. Bu sebeple fâsık biri haber verdiği zaman işiten kimsenin kalbine onun yalan söylediği şüphesi düşer. Bu durumda fâsığın haberi o kimse için hüccet olmaktan çıkar. Dolayısıyla “... fâsığın biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın”³⁸ âyetinin de ifade ettiği üzere şüpheyi gidermek için fâsığın haberinin doğruluğunun araştırılması gerekir.³⁹

Fıkıh âlimleri, abdest alınacak suyun temizliği, ramazan hilalinin görüldüğü ve kıblenin ne tarafta olduğu gibi dinî konularda fâsığın haberinin kabul edilip edilmeyeceğini eserlerinde tartışmışlardır. Şimdi bu konuları, başlıklar altında sırasıyla değerlendirelim.

2.1. Abdest Alınacak Suyun Temizliği Meselesinde Fâsığın Haberi

İslam âlimleri, suyun temiz veya necis olmasıyla ilgili haberi veren kişinin âdil olmasını şart koşmuşlardır. Bu konuda fâsığın haberi makbul değildir. Çünkü fâsık ne rivayete ne de şâhitliğe ehil biridir. Burada şart koşulan adâlet zâhir (dıştan görülen) bir adâlettir.⁴⁰

Hanefîlere göre suyun temiz veya necis olması ile ilgili fâsığın haberi tetkik edilmelidir. Çünkü inanç ve ibadetle ilgili dinî konularda haber veren kimsenin âdil olması mutlak şarttır. Fâsık biri suyun necis olduğunu haber verse kişi taharrî yapar. Doğru söylediğine kanaat ederse o suyla abdest almaz, teyemmüm alır. Ancak fâsığın yalan söylediğine kanaat ederse bu durumda abdest alır.⁴¹ ‘Abdülazîz el-Buhârî’ye göre ise

³⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 10: 162; İbn Mâze, *el-Muhîtü'l-burhânî*, 5: 297.

³⁸ el-Hucurât 49/6.

³⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 10: 173; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 3: 21.

⁴⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 10: 162; Zebidî, *el-Cevheretü'n-neyyire*, 2: 283.

⁴¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 10: 162.

fâsığın haberi hakkındaki tevakkuf hükmü nass yoluyla bilinmektedir. Fakat burada fâsığın haberine dayanarak teyemmüm almak nassa muhalif olur. Fâsığın haberiyle amel hususunda tevakkuf sabit olduğuna göre geriye suyun temiz olduğu aslı kalır. Bu durumda da ek olarak teyemmüm almaya ihtiyaç kalmaz.⁴² Nitekim Hz. Ömer ile ilgili gelen; “Hz. Ömer, içerisinde Amr İbnü'l-Âs'ın da bulunduğu bir grupta yola çıkmıştı. Bir havuza geldiler. Amr İbnü'l-Âs: “Ey havuz sahibi, havuzunda vahşi hayvan sulanıyor mu?” diye sordu. Hz. Ömer, hemen araya girip: “Ey havuz sahibi bize bunu söyleme: Zira biz, vahşinin peşinden su alacağız, o da bizim peşimizden sulanacak. Çünkü ben, Resûlullah (a.s.)'ın “Vahşinin karnına aldığı onundur, geri kalan da bize temizdir ve içeceğimizdir” dediğini işittim” dedi.”⁴³ şeklindeki rivayet bu durumda teyemmüm yapılmayacağına ve abdest alınacağına delalet etmektedir. Zira Amr İbnü'l-Âs'ın havuz sahibine suyun vahşi hayvanların artığı (necis) olup olmadığı ile ilgili sorusuna müdahale eden Hz. Ömer, havuz sahibinin vereceği haberin önüne geçmiştir. Zürkânî'ye (ö. 1122/1710) göre Hz. Ömer bu davranışıyla “Bizi, arızî olan şekk ile zâil olmayacak asıl olan yakîn üzere bırak” demek istemiştir. Çünkü asıl olan suyun temiz olmasıdır. Hz. Ömer'in bu sözü suyun temiz veya necis olduğu bilinmediğinde bu asıla göre yani suyun temiz olduğuna hükmedileceğine delalet etmektedir. Suyun temiz olduğuna hükmedildiğinde ise suyla abdest alınacağından dolayı teyemmüm yapılmaz. Aynı şekilde “Bu tarafta hiç su yok” şeklinde fâsik bir haber verse teyemmüm almak câizdir. Çünkü burada da asıl olan suyun olmamasıdır.⁴⁴

Şâfiilere göre de suyun temizliği ile ilgili bir fâsığın verdiği habere itibar edilmez. Ancak fâsığın kendi fiili için kullanacağı su ile ilgili haberi makbuldür. Ayrıca onlara göre suyun temiz veya necis oluşunu haber verenler fâsiklardan oluşan bir topluluk ise onların bu konudaki

⁴² Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 3: 21.

⁴³ Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Asbahî, *Muvatta' VIII* (İmâret: Müessesetü Zâyed b. Sultan, 2004), 2: 31.

⁴⁴ Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî, *el-Mensûr fi'l-kavâidi'l-fıkhiyye III* (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf, 1985), 3: 60; Muhammed b. Abdilbâki ez-Zürkânî, *Şerhu'l-muvatta' IV* (Kâhire: Mektebetü's-Sakâfeti'd-Diniyye, 2003), 1: 136.

haberleri kabul edilir. Çünkü fâsık da olsalar bir topluluğun yalan üzere birleşmeleri mümkün değildir.⁴⁵

Hülasa fâsık biri suyun necis olup olmadığı ile ilgili bir haber verdiğinde o kimsenin araştırma yapması ve araştırma sonucu elde ettiği zann-ı gâliyle amel etmesi gerekir. Araştırma yapma imkânı yoksa fâsığın haberiyle değil istishab deliliyle yani suyun aslen temiz olduğu hükmüyle amel eder ve o su ile abdest alır.⁴⁶

2.2. Ramazan Hilâli'nin Görülmesi Meselesinde Fâsığın Haberi

Fukahâ, ramazan hilalinin görüldüğü haberini veren kimsenin âdil biri olması gerektiği görüşündedir. Ancak onlar bu adâletin manevi olması hususunda ihtilaf etmişlerdir. Hanefî ve Şâfiîler bu konuda şart koşulan adâletin zâhir bir adâlet olduğunu ifade etmişlerdir. Mâlikî ve Hanbelîlere göre burada kastedilen adâlet, bâtın adâlettir. Onlara göre sika olduğu ile ilgili bilginin yokluğundan dolayı bu konuda fâsığın haberi kabul edilmez.⁴⁷

Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ise kâzif haddine çarptırılmış fâsığın hilalin görülmesi ile ilgili verdiği haberi kabul etmemiştir. Ona göre fâsığın bu konudaki haberi, bir yönüyle şahitliktir. Fâsığın şahitliği ise muteber değildir. Ebû Hanîfe, toz, bulut ve sis gibi gökyüzünde hilali görmeye engel bir durum olduğunda bile fâsığın şahitliğini geçerli görmemiştir. Çünkü hilalin görüldüğüne şahitlik etmek dinî bir iştir. Dinî işlerden haber veren kimsede adâlet şarttır. Bu sebeple hilalin görülmesi ile ilgili şahitlikte fâsığın haberine itibar edilmez. Ebû Hanîfe'nin görüşünü benimseyen Serahsî'ye göre “*Bu iddialarına dört şahit getirseler ya! Şâhit getiremiyorlarsa onlar, Allah nezdinde yalancılardan ta kendileridir.*”⁴⁸ âyeti, kâzifi (muhsan bir kadına zina iftirası atan kimseyi) yalancılığa

⁴⁵ Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc VI* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 1: 134.

⁴⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 10: 162; İbn Mâze, *el-Muhîtü'l-burhânî*, 5: 297.

⁴⁷ Yahyâ b. Şeref en-Nevevi, *Ravzatü'l-Tâlibîn XII* (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1991), 2: 346; Şihâbüddin Ahmed b. İdrîs el-Karâfi, *ez-Zehira XIV* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 2: 488.

⁴⁸ en-Nûr 24/13.

mahkûm etmiştir. Ona göre bir kimse yalancılıkla itham edildiğinde artık o fâsıktır. Fâsığın şâhitliği ise makbul değildir. Neticede hilalin görülmesi dinî bir iş olduğundan ve din işleri de dini bozuk birine teslim edilemeyeceğinden bu konuda fâsığın haberi geçersizdir.⁴⁹

Zâhiru'r-rivâye'ye göre hadd-i kâzif cezasına çarptırılmış bir fâsığın tevbe ettikten sonra verdiği dinî haberler kabul edilir. Böyle birinin hilalin görülmesiyle ilgili verdiği haber ve yaptığı şâhitlik geçerlidir. Çünkü tevbe de tıpkı oruç ibadeti gibi dinîdir.⁵⁰ Tahâvî'ye (ö. 321/933) göre kâzif haddine çarptırılmış fâsık bir kimsenin tevbe edip âdil olduktan sonra ramazan hilalinin görüldüğüne dair verdiği haber kabul edilir. Tahâvî, bu kimsenin şâhitliğinin de kabul edileceğini zikretmiştir.⁵¹

2.3. Kiblenin Tayini Meselesinde Fâsığın Haberi

Cumhura göre kiblede haber veren kişinin âdil olması şarttır. Onlara göre dininin azlığı, töhmet altında olması ve kendisine güvenin yokluğu sebebiyle bu konuda fâsığın haberi kabul edilmez. Çünkü kiblenin tayini dinî bir durumdur. Dinî konularda da fâsığın haberine itibar edilmez. Onlara göre fâsık Allah'a hıyanet eden kimsedir. Allah'a hıyanet eden bir kimse kula da hıyanet eder. Fâsığın dini noksandır ve yalan söyleme töhmeti altındadır. Bu sebeplerden dolayı fâsığa güvenilmez ve onun ne haberi ne de şâhitliği kabul edilir.⁵²

Bazı Hanbelî âlimlere göre kendisi namaz kılmayan bir fâsığın evinde onun haber verdiği şekilde kibleye yönelmesi sahihtir. Özellikle fâsığın kendisi de aynı şekilde namaz kılyorsa onun ameli kiblede haber vermek olarak kabul edilir. Bu görüş mezhepte tercih edilmemiştir. Bu konuda mezhepte râcih olan görüş cumhurun görüşüdür.⁵³ İslam âlimlerine göre kiblenin ne tarafta olduğunu soracak âdil bir kimse yoksa kişinin kendisi ictihadda bulunur ve kanaatine göre amel eder.⁵⁴

⁴⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3: 139; Mergînânî, *el-Hidâye*, 1: 119; İbn Mâze, *el-Muhîtü'l-burhânî*, 2: 375.

⁵⁰ Mergînânî, *el-Hidâye*, 1: 119.

⁵¹ İbn Mâze, *el-Muhîtü'l-burhânî*, 2: 375.

⁵² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1: 327; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1: 338.

⁵³ Alî b. Süleymân el-Merdâvî, *el-İnşâf XII* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, trs.), 2: 10.

⁵⁴ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1: 338.

2.4. Fâsığın Elçiliği Meselesi

Sözlükte “bir sözü veya mesajı (haberi) yüklenen, haberci ve peygamber”⁵⁵ manalarına gelen resûl kelimesinin Türkçe’deki karşılığı “elçi” kelimesidir.⁵⁶ Elçilik bir sözün tebliğ edilmesi, bir şeyin ulaştırılması veya bir iznin bildirilmesi işidir. Dolayısıyla elçi bir yönüyle habercidir. Onun görevi, kendisini görevlendiren kimsenin istediği haberi ilgili yere ulaştırmaktır. İslam âlimleri, haberi gönderenin (mürsil veya mübelliğin) hakkını zayi etmediği sürece fâsığın elçi olarak görevlendirilmesi hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak haberi gönderenin dışında olan bir kimsenin hakkına taalluk eden bir haber veya bilgiye fâsığın elçiliği kabul edilmez. Fâsığın elçi olmasının câiz olması zaruret ilkesine dayanmaktadır. Normal şartlarda bu işler için âdil insanlar seçilir. Ancak fâsıktan başka bu işi yapacak kimse olmadığına zaruret ilkesine dayalı olarak fâsık biri yukarıda zikredilen şartlar doğrultusunda elçi olabilir.⁵⁷

3. Fâsığın Şahitliğinin Geçerliliği Meselesi

İslam hukukçuları, şâhidin âdil olması ve fisk töhmeti altında olmaması gerektiği hususunda ittifak etmişlerdir. Onların bu konudaki dellilleri şunlardır:⁵⁸

1-“...İçinizden adâletli iki kişiyi şâhit tutun.”⁵⁹

2-“... Fâsığın biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın.”⁶⁰

3-“Hain erkek ve kadının; Müslüman olduğu halde had cezasına uğramış kimsenin ve kardeşine kin taşıyan kimsenin şehâdeti câiz değildir.”⁶¹

Delil getirilen birinci âyette şâhitlerin âdil olması açıkça ifade edil-

⁵⁵ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 53.

⁵⁶ Mehmet İpşirli, “Elçi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11: 3-15. Nebî ve resûl kelimeleri için bk. Mehmet Altuntaş, “Kur’an’da Peygamberlere Gönderilen ‘Suhuflar/Kitaplar’ Üzerine Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies* 11/12 (2016), 1-24.

⁵⁷ Kurtubî, *Câmiu li-ahkâmi’l-Kur’an*, 16: 313.

⁵⁸ İbn Münzir, *el-İcmâ’*, 66; Muhammed b. Nureddin, *Teysirü’l-beyân li ahkâmi’l-Kur’an*, (Suriye: Dâru’n-Nevâdir, 2012), 2: 172.

⁵⁹ et-Talâk 65/2.

⁶⁰ el-Hucurât 49/6.

⁶¹ Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî, *es-Sünen IV* (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, trs.), 3: 306.

miştir. İkinci âyette ise âdil olmayan bir kimsenin haberinin/şâhitliğinin araştırılması emredilmiştir. Hadiste ise had cezasına çarptırılmak suretiyle fâsıklığı tescil edilen bir kimsenin şâhitliği reddedilmiştir. Şâhidin âdil olması gerektiği hususunda ittifak eden İslam hukukçuları, kimin âdil sayılacağı hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Ebû Hanîfe ve İbrahim en-Nehaî'ye göre (ö. 96/714), her Müslüman fıskı sabit oluncaya kadar âdildir. Onlar, bu görüşlerine Hz. Ömer'in, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye yazdığı; "Yalancı şâhitliğini tecrübe etmedikçe veya had cezasına çarptırılmadıkça Müslümanlar birbirlerine karşı âdildirler..."⁶² mektubunu delil getirmişlerdir. Bu görüşe göre hasmı ta'n edinceye kadar her Müslüman âdildir. Hasmı ta'n ettiği zaman âdil olduğu ispat edilinceye kadar şâhitliği askıya alınır. Mâlikî ve Şâfiîlere göre adâleti sabit oluncaya kadar her Müslüman âdil değildir. İmam Mâlik'e göre büyük günah işlememekle beraber tâati masiyetinden fazla olan Müslüman âdildir. İmameyn ve İmam Şâfiî'ye (ö. 204/820) göre iyiliği ve tâati, ma'siyetinden fazla olan Müslüman âdil kabul edilir ve şâhitliği geçerlidir. Aksi durumda şâhitliği kabul edilmez. Bu durumda âdil kimse, cumhura göre Allah'ın emirlerini yerine getiren, yasaklarından sakınan iken Ebû Hanîfe'ye göre ise Müslüman olduğu bilinen, buna karşın fıskı bilinmeyendir.⁶³

İslam hukukçuları şâhitte bulunması gereken adâlet vasfını, zâhir ve bâtın olmak üzere ikili bir tasnife tabi tutmuşlardır.⁶⁴ Ebû Hanîfe, "Müslümanlar birbirleri için âdildirler"⁶⁵ hadisini delil getirmek suretiyle hadler ve kısas dışındaki haklar konusunda dıştan görünen adâleti yeterli görmüştür. Ebû Yûsuf (ö. 182/798) ve İmam Muhammed (ö. 189/805) ise tezkiyeyi şart koşmuşlardır. Diğer bir ifadeyle şâhidin adâlet vasfını taşıyıp taşımadığının hâkim tarafından araştırılması gerek-

⁶² Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 10: 333.

⁶³ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 8: 473-476; İbn Nureddin, *Teysîrü'l-beyân*, 2: 172.

⁶⁴ Zâhir adâlet: "Hakkında soruşturma yapılmadan âdil olarak bilinmesi ve bunun aksinin sabit olmaması", bâtın/hakiki adâlet: "Ta'dil ve tezkiye yoluyla şâhidin halinin araştırılması sonucu sabit olması" şeklinde tanımlanmıştır (Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 2: 270.).

⁶⁵ Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10: 333.

tiğini ileri sürmüşlerdir.⁶⁶ Hanefiler, “...*şâhitliklerinden razı olduğunuz kimselerden...*”⁶⁷ âyeti gereği, hasmın itirazı durumunda ise zâhir adâleti yeterli görmezler. Onlara göre böyle bir durumda hâkimin şâhitleri soruşturması gerekir. Onlara göre had ve kısas davalarında hâkimin şâhitleri soruşturması için hasmın itirazına gerek yoktur. Bu davalarda, hâkim her halükârda şâhitlerin adâletini araştırmalıdır.⁶⁸

İslam hukukçuları, şâhitlikte adâlet şartını aramakla beraber tevbe eden fâsığın şâhitliğinin kabulü hususunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır:

Birinci görüş: Fâsığın şâhitliği hiçbir durumda geçerli değildir. Diğer bir ifadeyle fâsik tevbe etse bile şâhitliği kabul edilmez. Bu görüş Şâfiilere aittir. Onlara göre şâhitte mürüvvet (insanlar nezdindeki saygınlık ve itibar) şarttır. Fâsik bir kimse ise mürüvvetini yitirmiştir. İmam Şâfiî, şâhitliklerin kabulünü sıdk (doğruluk) üzerine bina etmiştir. Sıdk ise ancak adâletle sabit olur. Çünkü ona göre yalan olmaktan korunmamış bir haber doğru olmaya muhtemeldir. Şâhitlik yapmak, bir durumdan haber vermektir. Haberde ise doğru olma tarafı yalan olma tarafına tercih edilir. Tercih ettirici sebep, ancak adâlet ile sabit olmaktadır. Fâsik ise adâlet vasfını kaybetmiş biridir. Dolayısıyla fâsığın şâhitliği makbul değildir.⁶⁹

İkinci görüş: Fâsığın şâhitliği bazı durumlarda geçerli iken bazı durumlarda geçerli değildir. Bu görüş Hanefilere aittir. Onlara göre kâzifin şâhitliği hiçbir surette geçerli değildir. “*İffetli kadınlara iftira atan, sonra da dört şahit getiremeyen kimselere seksen sopa vurun ve artık onların şâhitliklerini asla kabul etmeyin. İşte onlar fâsikların ta kendileridir.*”⁷⁰ âyeti, zina iftirasından yargılanan bir kimsenin tevbe etse bile şâhitliğinin geçerli olmadığına delil teşkil etmektedir. Hanefilere göre kâzif olmayan

⁶⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 9: 171; H. Yunus Apaydın, “Şahit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 38: 278-283; Tuncay Başoğlu, “Tezkiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 41: 77-79.

⁶⁷ el-Bakara 2/282.

⁶⁸ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 2: 271; Apaydın, “Şahit”, 38: 278-283.

⁶⁹ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 2: 255-269; İbn Münzir, *el-İcmâ'*, 67; İbn Nureddin, *Teyşirü'l-beyân*, 2:173.

⁷⁰ en-Nûr 24/4.

bir fâsîğın -hangi günahı işlemiş olursa olsun- tevbe etmesi durumunda şâhitliği geçerlidir.⁷¹ Günahına tevbe eden fâsîğın şâhitliğini geçerli gören İslam hukukçuları şu delilleri getirmişlerdir:⁷²

1-“*Günahına tevbe eden hiç günah işlememiş gibidir.*”⁷³

2-Hz. Ömer’in Ebû Bekre’ye söylediği, “Tevbe et, şâhitliğini kabul edeyim.”⁷⁴ sözü.

3-Tevbe eden kimsenin işlediği günahahtan nefret duyması şeklindeki hissi çıkarım.

Bununla beraber Ebû Hanîfe’ye göre hâkim, kâzif dışındaki bir fâsîğın şâhitlikte doğru söyleyip söylemediğini araştırmakla sorumludur. Hâkim bu araştırmanın sonucuna göre onun şâhitliğini kabul eder veya etmez.⁷⁵ Netice olarak had cezası almış kâzif tevbe etse de ittifakla şâhit olamaz. İşlediği günahahtan dolayı had cezası almış bir kimse tevbe etse ve ıslah olsa kâzif hariç bunların şâhitliğinin kabul edileceğinde ise ittifak vardır.

Celde cezasına çarptırılmış kâzifin tevbe etmeden önce şâhitliğin kabul edilmeyeceği noktasında İslam âlimleri ittifak etmişlerdir. Çünkü bu konu nass ile sabittir. Ancak celde cezasından sonra tevbe ederse şâhitliğinin kabulü ile ilgili iki görüş vardır. Cumhura göre kâzifin had uygulanmadan önceki tevbesi sahihtir. Bu görüşe göre şâhitliği geçerli olur.⁷⁶ Hanefilere göre ise bu durumdaki bir fâsîğın şâhitliği geçerli değildir. Hanefilerin gerekçeleri şunlardır:⁷⁷

1-“*Onların (kâziflerin) şâhitliklerini asla (ebeden) kabul etmeyin*”⁷⁸ âyeti, zina iftirası atanların fâsık olduklarına hükmetmiştir. Sonra tevbe edenleri fâsıklıktan istisna etmiş fakat şâhitlikleri ebedi olarak yasaklanmıştır.

2-“*Hain erkek ve kadının; Müslüman olduğu halde had cezasına uğramış*

⁷¹ İbn Münzir, *el-İcmâ’*, 67; İbn Nureddin, *Teyşirü’l-beyân*, 2: 173.

⁷² Mansûr b. Yûnus el-Buhûti, *Keşşâfü’l-kıma’ VI* (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, trs.), 6: 425.

⁷³ Muhammed b. Yezîd İbn Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen II* (Mısır: Daru İhyai’l-Kütübi’l-‘Arabiyye, trs.), 2: 1419.

⁷⁴ Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 10: 256.

⁷⁵ İbn Nureddin, *Teyşirü’l-beyân*, 2: 173.

⁷⁶ İbn Kayyim, *İlâmü’l-muvakkî’in*, 2: 235-237; Buhûti, *Keşşâfü’l-kıma’*, 6: 425.

⁷⁷ İbn Kayyim, *İlâmü’l-muvakkî’in*, 2: 235-237.

⁷⁸ en-Nûr 24/4.

*kimsenin ve kardeşine kin taşıyan kimsenin şehâdeti câiz değildir*⁷⁹ hadisi, had cezasına uğramış kimsenin şâhitliğini reddetmiştir.

Cumhura göre ise kâzif cezası uygulanan fâsık tevbe ederse şâhitliği geçerli olur. Çünkü tevbe fıska ref eder. Hanefîlere göre kâzif cezası uygulanan fâsığın şâhitliği ebedi olarak kabul edilmez. Buradaki ihtilafın sebebi “*Bundan sonra tövbe edip hallerini düzeltenler müstesnâ*”⁸⁰ âyetindeki istisnanın mercii ile ilgilidir. Hanefîler, bu istisnanın en yakın cümleden yani “*İşte onlar fâsıkların ta kendileridir*”⁸¹ kısmından istisna olduğunu iddia etmiş ve tevbenin fıska gidereceğini, ancak şâhitliğin ebedi olarak kabul edilemeyeceğini söylemişlerdir. Buna mukâbil cumhur, istisna edatı olan (ﻻ) ’nın kendinden önceki (ﻻ) ile başlayan kısma raci olduğunu iddia etmişlerdir. Bu durumda mana “Tevbe edip hallerini düzeltmedikçe fâsıkların şâhitliklerini ebedi olarak kabul etmeyin” şeklinde olmaktadır. O halde kâzif cezasına çarptırılmış bir fâsık, tevbe edip halini düzeltirse şâhitliği kabul edilir. Kâzif cezası (ile mahdûd olan) dışındaki diğer had cezalarına çarptırılan fâsıkların tevbe etmeleri durumunda şâhitlikleri makbuldür. Çünkü âyet-i kerime sadece hadd-i kâzife uğrayan fâsığın şâhitliğini ebediyen reddetmiştir. Hanefîlere göre fâsık, şâhitliğin tahammülüne ehil olduğundan fıska tevbe ettiği durumda şâhitliğin edasına ehil olur.⁸²

İslam hukukçuları, fâsığın dinde haram kılınan fiilleri irtikâp etmekten ve yalan söylemekten kendini alıkoyamayan biri olduğu için onun şâhitliğine güvenilemeyeceğini söylemişlerdir. Dolayısıyla fâsığın, şâhitlikte aranan sika olma vasfını kaybettiğini, bu sebeple onun şâhitliğinin kabul edilemeyeceğini ifade etmişlerdir. Ebû Yûsuf’a göre insanlar nezdinde saygınlığı ve itibarı (mürüvveti) olan fâsığın şâhitliği makbuldür. Çünkü böyle biri saygınlığını ve itibarını korumak için yalan söylemekten kaçınır.⁸³ Serahsî, “*Fâsık biriyle karşılaşsan ona asık*

⁷⁹ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, 3: 306.

⁸⁰ en-Nûr 24/5.

⁸¹ en-Nûr 24/4.

⁸² Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Şur'ân*, (Beyrut: Dâru l-Hyâi't-Türâsî'l-'Arabî, 1984), 5: 127; Serahsî, *el-Mebsût*, 7: 41; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid IV* (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2004), 4: 246.

⁸³ Mergînânî, *el-Hidâye*, 1: 119.

*yüzle bak*⁸⁴ hadisini delil getirmek suretiyle Ebû Yûsuf'un görüşüne karşı çıkmıştır. Serahsî'ye göre bu hadis ile amel edildiğinde o kimsenin fısık ilan edilmiş olur. Bu durumda fâsık bir kimsenin toplum nezdinde de mürüvveti (kişiliği ve saygınlığı) kalmaz. Sonuç olarak da fâsıklığı zâhir olan bir kimsenin şâhitliği kabul edilmez.⁸⁵ Ebû İshâk eş-Şîrâzî (ö. 476/1083) ise bazı usulcü âlimlerin, dininde emin biri olduğunda kâfirin bile şâhitliği kabul edilir şeklinde fâsık kelimesini tevil ederek fâsığın şâhitliğini geçerli gördüklerini nakletmiştir. Ancak sahih olan görüş âdil olmayanın yani fâsığın şâhitliğinin makbul olmadığı görüşüdür.⁸⁶ Çünkü şâhitlik bir haberdir. Bu durumda onun da ispatı vaciptir. Şâhitlikte fâsık, diyaneten hain bir kimsedir. Hz. Peygamber'den rivayet edilen, "*Hain erkek ve kadının, kardeşine kin barındıran kimsenin şâhitliği câiz değildir*"⁸⁷ hadisi bunun delilidir. Şâhitlik ise emanet babından olduğu için hain bir kimsenin şâhitliği kabul edilmez.⁸⁸ Aynı şekilde bir şâhidin fısık ile töhmeti onun verdiği haberi olumsuz kılar. Dolayısıyla fâsık bu töhmetten kurtulmadıkça ve fısık zâil olmadıkça şâhitliği kabul edilmez. Töhmetin kalkması ve fısıkın zâil olması ise ancak tevbe ve halini ıslah ile olur. Diğer bir ifadeyle fâsık tevbe edip halini düzeltmedikçe şâhitliği kabul edilmez.⁸⁹

İslam hukukçuları, tahammül ve eda olmak üzere şâhitliği iki aşamalı olarak ele almışlardır. Hanefiler, şâhitliğin tahammülü anında âdil olmayı gerekli görmemiş buna karşın akıllı olmayı yeterli görmüşlerdir. Çünkü şâhitliğin tahammülü olayı anlama ve onu kaydetmeden (zabt-tan) ibarettir. Onlara göre baliğ, hür, Müslüman ve âdil olmak tahammül anında şart değildir. Bunlar, şâhitliğin edası anında şarttır. Çünkü şâhitliğin tahammülü anında akıllı, sabi olan eda anında baliğ; şâhitliğin tahammülü anında köle olan eda anında hür; şâhitliğin tahammü-

⁸⁴ Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir XXV* (Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), 9: 112. Bu hadiste fâsık kelimesi yerine fâcir kelimesi geçmektedir.

⁸⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 16: 131.

⁸⁶ Merginânî, *el-Hidâye*, 1: 119; Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali eş-Şîrâzî, *el-Lüma'*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 77.

⁸⁷ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, 3: 306.

⁸⁸ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 1: 156.

⁸⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 10: 173; Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebir*, 17: 213; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 8: 472.

lü anında kâfir olan eda anında Müslüman; aynı şekilde şâhitliğin tahammülü anında fâsık olan eda anında tövbe-kâr olabilir. Bu durumda bunların şâhitliği kabul edilir. Hanefilere göre fisk, tahammül ehliyetini değil eda ehliyetini zedeler. Çünkü fiskın eseri in'ikad anında değil eda anında ortaya çıkar. Bu durumda hâkimin şâhitle ilgili araştırma yapması gerekir. Bu araştırmayı yapmadan fâsığın haberiyle hüküm vermesi câiz değildir. İslam hukukçuları nezdinde tahammül anında fâsık olan birinin tevbeden sonra şâhitliği edasının kabulünde ihtilaf yoktur.⁹⁰

Kurtubî konuyla ilgili görüşü şu şekilde özetlemiştir: “Fâsıklığı sabit olan kimsenin verdiği haberler, icma ile batıldır. Çünkü haber bir emanettir, fâsıklık ise onu iptal eden bir karinedir. Ancak dava ve inkâr ile başkaları hakkında maksat olarak gözetilen bir hakkın ispatı ile ilgili hususların bu genel çerçevenin dışında olduğu icma ile kabul edilmiştir. Mesela bir kimse, “Falan kişi sana bunu hediye olarak gönderdi” derse bu kabul edilir. Aynı şekilde bir kimse başkasının kendi üzerindeki bir hakkını ikrar edecek olursa, bu icma ile iptal edilemez.”⁹¹ Neticede fâsığın haberinin her hususta reddedilmediği, şartlara göre değerlendirilmeye tabi tutulduğu anlaşılmaktadır.

3.1. Nikâh Akdinde Fâsığın Şâhitliği

Cumhura göre, “Şâhitsiz nikâh olmaz”⁹² ve “İki şâhit olmadan nikâh olmaz”⁹³ hadislerinden dolayı nikâhta şâhitlik şarttır. İmam Mâlik’e göre ise şâhitlik nikâh akdinin sıhhati için şart değildir. Ona göre şâhitsiz nikâh akdi zaten in'ikad etmiştir. Nikâhta şâhitliği şart gören Hanefilere göre nikâhın in'ikadı için şâhidin âdil olması şart değildir. Bu durumda iki fâsık şâhidin huzurunda nikâh gerçekleşir. İmam Şâfi’ye göre nikâh akdinde şâhitlerin âdil olması şarttır. Ona göre şâhitlerin en azından zâhiren âdil olması gerekir.⁹⁴

⁹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10: 185; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 2: 255, 266.

⁹¹ Kurtubî, *Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, 16: 312.

⁹² Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 7: 180.

⁹³ Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *Mâ rifetü's-sünen ve'l-âşâr*, XV (Beyrut: Dâru Kuteybe, 1991), 10: 57.

⁹⁴ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 2: 255; Yahya b. Muhammed Avnuddin, *İhtilâfu'l-eimmeti'l-ulemâ II* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 2: 128.

Nikâh akdinde şâhidi şart koşanlara göre dininin azlığından ve töhmet altında olduğundan dolayı bir fâsığın şâhitliği makbul değildir. Ancak iki fâsığın şâhitliği ile ilgili ihtilaf söz konusudur. Bu konuda iki görüş vardır:⁹⁵

1. Şâfiî'ye göre “*Velisiz ve iki âdil şâhitsiz nikâh olmaz*”⁹⁶ hadisinden dolayı iki fâsığın şâhitliği ile nikâh akdi in'ikad etmez.

2. Ebû Hanîfe'ye göre iki fâsığın şâhitliği ile nikâh akdi in'ikad eder. Çünkü ona göre nikâh şâhitliği eda değil tahammüldür. Edasının aksine bir fâsığın haber ve şâhitliği tahammülü sahihtir.

Her iki görüşe göre de hakiki adâlete itibar edilmez. Çünkü şehirde, köyde, dağda ve çölde nikâh kıyılmaktadır. Bu gibi yerlerde hakiki adâleti insanlar bilemezler. Bu hususta meşakkat olduğu için şâhitlikte görünen hal ile yetinilir. Buna göre adâlet zâhiren şart olduğu için nikâh akdi kıyıldıktan sonra şâhidin fâsık olduğu ortaya çıksa akde herhangi bir tesiri olmaz. Diğer bir ifadeyle adâletin zâhir olması, fıskın zâhir olmaması demektir. Bu da akitte gerçekleşmiştir.⁹⁷

Hanefîlere göre nikâh şâhitliği, eda değil bir tahammüldür. Onlara göre fâsık şâhitliğe tahammüle ehil olur fakat edasına ehil değildir. Dolayısıyla fâsık, nikâhta şâhit olabilir. Çünkü fâsık, kendi lehine olan hukuki işlemlerde şâhitliğe ehildir. Fakat yalan söyleme ihtimali olduğu için başkası hakkındaki şâhitliğe ehil değildir. Diğer bir ifadeyle başkasının hakkına tealluk eden bir hususta fâsığın şâhitliği kabul edilmez. Şâfiîlere göre ise fâsık şâhitliğe hiçbir şekilde ehil değildir. Çünkü fısık sebebiyle onun kişiliği noksanıdır. Hanefîler bu konudaki görüşlerini, fıskın imanda bir noksanlık olmadığı aksine amelde bir noksanlık olduğu düşüncesiyle temellendirmişlerdir.⁹⁸

Şâfiîlere göre hadd-i kâzif cezasına çarptırılmış fâsık bir kimsenin şâhitliği ile nikâh akdi in'ikad eder. Ancak bu fâsığın, kendisine had cezası tatbik edildikten sonra tevbe etmiş olması gerekir. “...artık on-

⁹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1: 327; 7: 9.

⁹⁶ İbn Balabân, *el-İhsân*, 9: 386.

⁹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7: 10.

⁹⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 5: 31.

*ların şâhitliklerini asla kabul etmeyin...*⁹⁹ âyetinden dolayı tevbe etmediği sürece hadd-i kâzif cezasına çarptırılmış fâsığın şâhitliği geçerli değildir. Hanefilere göre ise bu kimsenin şâhitliği tevbe etse bile kabul edilmez. Çünkü bahsi geçen âyette hadd-i kâzif cezasına çarptırılmış fâsığın şâhitliğinin kabul edilmemesi hususunda ebedîlik vardır. Çünkü bu âyete göre fâsik şâhitliğin tahammülü anında değil edası anında fisk ile yaralanmıştır. Hanefilere göre hadd-i kâzif suçu tespit edilmeden veya o kişiye had tatbik edilmeden önce tevbe etmese bile fâsığın nikâh şâhitliği geçerli olur. Şâfiilere göre ise bu durumdaki fâsığın şâhitliğinin kabulü için tevbe etmesi şarttır.¹⁰⁰

3.2. Mülâanede Fâsığın Şâhitliği

Mülâanede fâsik eşin, dört şâhit yerine geçen ifadesi, başkasının hakkına yönelik bir şâhitlik değildir. Bilakis kendinden haddi düşürecek (nefsiyle ilgili) bir şâhitliktir. Ayrıca bu durumdaki şâhitlik yemin babilindedir. Bu sebeple mülâanede bulunacak eşin âdil olması şartı aranmaz.¹⁰¹ “*Eşlerine zina suçlamasında bulunup da kendilerinden başka tanıkları olmayanların her birinin tanıklığı, dört kere, doğru söylediğine Allah’ı tanık göstermesi...*”¹⁰² âyetinde şâhitlerin âdil olması şartının bulunmaması da mülâanede bulunacak eşlerin âdil olmasının şart olmadığına delalet etmektedir. Fâsik bir kimse karısını zina ile suçladığında karı-kocaya liân gerekir. Çünkü fâsik, şâhitliğe ehil olsa da yalan söyleme ihtimali olduğundan şâhitliği geçerli değildir.¹⁰³

3.3. Ceza Hukukunda Fâsığın Şâhitliği

İslam ceza hukukunda fâsığın şâhitliği geçerli değildir. Adâletin zâhiriyle yargılama yapılamayacağı konusunda da ittifak vardır. Ancak Ebû Hanîfe’ye göre şâhit ta’n edilmedikçe adâletin zâhiriyle hüküm verilebilir. Hadlerde ve kısasta şâhidin zâhiren âdil olmasıyla yetinilmez.

⁹⁹ en-Nûr 24/4.

¹⁰⁰ Kâsânî, *Bedâiü’s-sanâi*, 2: 255.

¹⁰¹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9: 333.

¹⁰² en-Nûr 24/6.

¹⁰³ Serahsî, *el-Mebsût*, 7: 41.

Haddi düşürme durumu göz önüne alınarak şâhidin halleri araştırılır. Had ve kısasın dışında ise şâhidin halinin araştırılması hususunda ihtilaf etmişlerdir. Ebû Hanîfe bu durumda şâhidin gizli hallerinin araştırılmasının gerekmediği, zâhiren âdil olduğu bilgisiyle yetinileceği görüşünü benimsemiştir.¹⁰⁴

Fâsığın katil zanlısı lehine yaptığı şâhitlik ile kısas düşer. Çünkü bu şâhitlik sonucunda her ne kadar fâsığın şâhitliği geçerli değilse de söylediğinin doğru olma ihtimalinden şüphe hâsil oluşmuştur. Zira şüphe ile hadlerin düşeceğini bildiren “*Şüphe varsa hadleri düşürünüz*”¹⁰⁵ şeklinde nass mevcuttur.¹⁰⁶

Zina suçunun ispatında fâsığın şâhitliği makbul değildir. Çünkü şâhitlikte adâlet bir şarttır. Bununla beraber zina şâhitliği yapan dört kişiden biri veya her biri hadd-i kâzif cezası almış kimse ise zina sabit olmaz. Bu şâhitlere hadd-i kâzif cezası verilir. Çünkü bu şâhitler, daha önce had cezası almış kimselerdir. Bu sebeple onlar, şâhitliğin edâsına ehil değildirler. Onların aleyhteki şâhitlikleri ile zina hükmü sabit olmaz.¹⁰⁷ Hanefilere göre dört fâsık şâhidin beyanıyla zina haddi uygulanmadığı gibi bu fâsiklara hadd-i kâzif de uygulanmaz. Çünkü “... *fâsığın biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın*”¹⁰⁸ âyeti, fâsığın haberini reddedin dememekte aksine araştırın demektedir. Bu yüzden bu haber araştırılır ve araştırma sonucuna göre hükmedilir. O vakte kadar ise tevakkuf edilir. Ayrıca “... *dört şâhit getiremeyen kimselere...*”¹⁰⁹ âyetine göre kâzif suçunun ispatı için dört şâhit getirilememesi durumu ifade edilmiştir. Âyet mutlak olarak gelmiştir. Bu olayda fâsık da olsa dört şâhit getirilmiştir. Şâfiîlere göre ise fâsık şâhitliğe ehil olmadığı için bu dört fâsık hadd-i kâzif ile cezalandırılır.¹¹⁰

İmam Şâfiî’ye göre fâsığın yalanlaması ile kasâme iptal olmaz. Çün-

¹⁰⁴ Alâüddin Muhammed b. Ahmed es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), 3: 363.

¹⁰⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8: 57.

¹⁰⁶ Buhûti, *Keşşâfü'l-kenâ'*, 5: 515.

¹⁰⁷ Mergînânî, *el-Hidâye*, 1: 119; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9: 70.

¹⁰⁸ en-Hucurât 49/6.

¹⁰⁹ en-Nûr 24/4.

¹¹⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 9: 89.

kü fâsığın sözü makbul değildir. Hanbelîlere göre bu konuda fâsığın sözü geçerlidir. Çünkü o iddia edilen hususta kendi nefisini temizlemek için ikrarda bulunmaktadır. Kendi hakkı ile ilgili bir hususta kimse fâsıklıkla itham edilemez.¹¹¹

4. Fıskın Yaygınlaştığı Bir Zamanda Fâsığın Haber ve Şâhitliğinin Geçerliliği Meselesi

İnsan hata yapabilen ve günah işleyebilen bir varlıktır. Hatta peygamberler dışında hiç kimse büyük veya küçük günahtan korunmuş da değildir.¹¹² Her günah işleyeni fâsık olarak nitelendirmenin veya onu âdil olarak kabul etmemenin, evlenme ve borç alıp verme gibi birçok hukuki işlemde şâhîde ihtiyacın olduğu günlük hayatı zorlaştıracığı aşikârdır. Özellikle günahların yaygınlaştığı ve fıskın alenileştiği bir zamanda insanların adâlet vasfını korumaları güçtür. Bu durumda adâlet şartını haiz şâhit bulmak zorlaşır. Böylece günlük muamelelerde meşakkat meydana gelir. Tüm bunları nazar-ı dikkate alan bazı İslam hukukçuları, fâsık kavramının tanımında değişikliğe veya şâhitte aranan şartlarda tahfife gitmişlerdir. Mâverdî'ye göre günah işleyen bir kimseye hemen fâsık demek yerine kişinin âdil veya fâsık olduğuna ağılebiyet (baskınlık) ilkesinden hareketle karar verilmelidir. Eğer bir kimsenin tâati masiyetinden fazla ise âdil, tâati masiyetinden az ise fâsık olarak değerlendirilmelidir. Bazı küçük günahları işlese bile kişinin tâati ve mürüvveti gâlip ise onun âdil olduğuna hükmedilir ve şâhitliği kabul edilir. Bunun aksi durumda kişinin fâsık olduğuna hükmedilir ve şâhitliği kabul edilmez. Mâverdî bu düşüncesini “*O zaman kimlerin tartıları ağır gelirse işte bunlar kurtuluşa ermiş olacaklar. Tartıları hafif gelenler ise kendilerini ziyan etmiş olanlardır. Onlar cehennemde ebedî kalacaklar.*”¹¹³ âyetiyle gerekçelendirmiştir.¹¹⁴ Ayrıca “*Bir adamın mescitlerde namaz kılmayı adet edindiğini görürseniz onun imamına şâhit olunuz*”¹¹⁵ ve “*Kim*

¹¹¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8: 495.

¹¹² Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebir*, 17: 150-155.

¹¹³ el-Mü'minûn 23/102-103.

¹¹⁴ Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebir*, 17: 150-155.

¹¹⁵ İbn Mâce, *es-Sünen*, 1: 263.

kiblemize doğru namaz kılar ve kurbanlarımızdan (kestiğimiz hayvanlardan) yerse onun imanına şahit olunuz”¹¹⁶ hadisleri de bu görüşte olanların diğer gerekçeleridir. Nitekim Pezdevî'nin “Kebâirden sakınıp farzları eda eden, sevabı günahına/iyiliği kötülüğüne gâlip gelen”¹¹⁷ kimseyi, âdil olarak nitelendirmesi Mâverdî'nin görüşünü desteklemektedir.

Ebû Hanîfe, “iki fâsığın şahitliğinin câiz olması, câiz olmamasından daha evladır” demek suretiyle nikâh akdinde iki fâsık şahidin şehâdetini câiz görmüş ve şahitliğin şartlarında bir tahfife gitmiştir.¹¹⁸ Aynı şekilde İmam Şâfiî de bir âdil şahidin olmadığı durumda abdest alınacak suyun temiz veya pis olduğunu haber veren fâsık bir topluluğun şahitliğini geçerli saymıştır. Ona göre fâsık da olsalar bir topluluğun yalan üzere birleşmesi mümkün değildir.¹¹⁹ Ebû Yûsuf da şahitliğin vasfında kolaylaştırma yolunu tercih etmiştir. Ona göre bir kimse günah işlese de insanlar nezdinde saygınlık ve itibarını (mürüvvetini) muhafaza ediyorsa o kimsenin şahitliği makbuldür. Çünkü böyle biri saygınlığını ve itibarını korumak için yalan söylemekten kaçınır.¹²⁰

Kâsânî (ö. 587/1191), şahitlikte zâhir adâleti yeterli gören Ebû Hanîfe ile tezkiyeyi şart koşan İmameyn'in ihtilaflarının arka planında “zamanın değişmesi” olgusunun olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Ebû Hanîfe'nin yaşadığı zaman ehl-i hayır ve salah zamanıdır. Çünkü o, “Asırların en hayırlısı, benim içinde bulunduğum asırdır (ashâbımdır). Sonra onları (ashâbımı) takip eden, sonra onları (tâbiûnu) takip eden asırdır. Sonra yalan yaygınlaşır”¹²¹ hadisinde övülen zamanın insanlarındandır. Kâsânî'ye göre Ebû Hanîfe'nin döneminde salah gâlip iken zamanın değişmesiyle İmameyn'in döneminde fesad gâlip olmuştur. Bu yüzden adâletin tespiti için tezkiye şart olmuştur.¹²² Kâsânî'nin bu açıklamaları, “ezmânın değişmesiyle ahkâmın değişmesi inkâr olunamaz”¹²³ külli kaide-

¹¹⁶ Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sağih IX* (Cidde: Dâru Tügu'n-Necât, 2001), 1: 87.

¹¹⁷ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 2: 268.

¹¹⁸ Avnuddîn, *İhtilâfu'l-cimmeti'l-ulemâ*, 2: 128; İbn Nureddin, *Teysirü'l-beyân*, 2: 173.

¹¹⁹ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1: 134.

¹²⁰ Merginânî, *el-Hidâye*, 1: 119.

¹²¹ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 2: 268.

¹²² Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, 2: 268.

¹²³ İbn Kayyim, *İlâmü'l-muvakkifin*, 1: 48.

si doğrultusunda şâhitliğin şartlarında zamanla değişiklik olabileceğini ortaya koymaktadır.

Buraya kadar yapılan açıklamalara göre ortaya şu üç görüş çıkmaktadır:

1-Doğrusu yanlışından, sevabı günahından, iyiliği kötülüğünden fazla olan bir kimsenin -fâsık da olsa- şâhitliği kabul edilir.

2-Şâhitlikte mürüvvet esas alınmalıdır. Diğer bir ifadeyle toplumda itibarı ve saygınlığı olan ve sözüne güvenilen kimsenin şâhitliği geçerlidir.

3-Bir âdil şâhidin gerekli olduğu durumlarda âdil bir şâhit yok ise en az iki fâsığın veya fâsık bir topluluğun şâhitliği geçerlidir.

Âlimlerin fâsık tanımına yönelik bu yaklaşımları, muamelat alanında şâhitte aranan şartları hafifletmiş ve şâhitliği kolaylaştırmıştır. Şâhide ihtiyaç duyulan günlük işlerde âdil bir şâhidin yokluğu sebebiyle meydana gelen zorluğun ortadan kalkması, bir hakikatin ortaya çıkması ve anlaşmazlıkların giderilip davaların sonuçlanması için bu görüşlerden birinin esas alınması isabetli gözükmektedir.

Sonuç

İslam hukukçularına göre fâsığın yalan söyleme ihtimali olduğundan verdiği haberin doğruluğunda şüphe vardır. İbadetlerde ise şüpheye yer yoktur. Bu sebeple dinî konularda fâsığın haberine itibar edilmeyip taharrî/araştırma yapılması gerekir. Muamelat konularında ise fâsığın haberiyle amel edilebilir. Çünkü dinî konularda azimet ile amel imkânı olmadığında ruhsat ile amel etme alternatifidir. Her daim âdil haberci bulma zorluğu bulunan günlük işlerde (muamelatta), dinî konulardaki gibi ruhsatla amel etme imkânı yoktur.

Normal şartlarda şâhidin âdil olmasını şart koşan İslam hukukçuları, genel olarak yalan söyleme ihtimalinden dolayı bir fâsığın şâhitliğini kabul etmemişlerdir. Fakat zaruret hâsıl olduğunda muamelat ile ilgili konularda bir fâsığın şâhitliğinin kabul edilebileceğini söylemişlerdir. Cumhura göre bir fâsığın tevbe etmesi ve halini düzeltmesi durumunda fâsıklık vasfı zâil olacağından bundan sonraki şâhitliği kabul edilmiştir.

Hanefilere göre ise kâzif tevbe etse de ebedi olarak şâhitliği kabul edilmez.

İslam âlimlerinin fâsık tanımları, zamana ve şartlara göre farklılık arz etmektedir. Fâsık tanımında katı bir tutum sergileyen ilk dönem İslam hukukçularına (Ebû Hanîfe'nin de dâhil olduğu tâbiûn âlimlerine) nispetle sonraki devir İslam hukukçularının (tâbiûn âlimlerinden sonra gelen âlimlerin) fâsık tanımlarının daha hafif olduğu görülmektedir. Onların fâsık tanımında tahfife gitmelerinin arka planında zamanın değişmesiyle ortaya çıkan zorluk vardır. Zira sonraki devirlerde fık yaygınlaşmış, olayların ve davaların çözümünde âdil muhbir ve şâhit bulmak zorlaşmıştır. Nitekim böyle zamanlarda muhbir veya şâhide ihtiyaç duyulan muâmelat konularında bir günah işleyene fâsık denildiğinde muhbir ve şâhitte aranan adâlet şartını yerine getirecek kimsenin bulunması oldukça güç gözükmektedir. Buna karşın sonraki dönem âlimlerinin belirttiği üzere günahı sevabından çok olana fâsık denildiğinde muhbir ve şâhitte aranan adâlet şartını taşıyan kimsenin bulunması mümkün olmaktadır. Fâsığı, mürüvvet vasfıyla destekleyen âlimlere göre ise muhbir ve şâhitte aranan şartlarda kolaylık ve uygulanabilirlik sağlanmakta ve İslam hukuku daha işlevsel hale gelmektedir.

Kaynakça

- 'Abdülazîz el-Buhârî, Alâüddîn b. Ahmed. *Keşfü'l-esrâr IV*. Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, ts.
- Altuntaş, Mehmet. "Kur'an'da Peygamberlere Gönderilen 'Suhflar/Kitaplar' Üzerine Bir Değerlendirme". *Turkish Studies* 11/12 (2016), 1-24.
- Apaydın, H. Yunus. "Şâhit". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 38: 278-283. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- 'Askerî, Ebû Hilâl Hasan b. 'Abdullâh. *el-Furûku'l-lüğavî*. Kâhire: Dâru'l-İlim ve's-Sekâfe, ts.
- Avnuddîn, Yahya b. Muhammed. *İhtilâfu'l-eimmeti'l-ulemâ II*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- Başoğlu, Tuncay. "Tezkiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 41: 77-79. Ankara: TDV Yayınları, 2012.

- Bereketî, Muhammed Amîm. *et-Ta'rifâtu'l-fikhiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin. *es-Sünenü'l-kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi' u's-sahîh IX*. Cidde: Dâru Tügu'n-Necât, 2001.
- Buhâtî, Mansûr b. Yûnus. *Keşşâfû'l-kimâ' VI*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Canan, İbrahim. *Kütüb-i sitte tercüme ve şerhi XVIII*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1988.
- Cessâs, Ebû Bekr er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1984.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *et-Ta'rifât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen IV*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsu'l-muhît*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- İbn Balabân, Emîr Alâüddîn. *el-İhsân fî takrîbi sahihi İbn Hibbân XVIII*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988.
- İbn Hazm, Ali b. Ahmed ez-Zâhirî. *el-Muhallâ bi'l-âsâr XII*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Kayyim, Muhammed b. Ebî Bekr el-Cevziyye. *İ'lâmü'l-muvakki'in an Rabbi'l-âlemîn VII*. S. Arabistan: Dâru İbnü'l-Cevziyye, 1423.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn 'Abdullâh el-Makdisî. *el-Muğnî X*. Kâhire: Mektebetü'l-Kâhire, 1968.
- İbn Kuteybe, 'Abdullâh b. Müslim. *Garîbu'l-hadis III*. Bağdad: Matbaatu'l-Ânî, 1976.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen II*. Mısır: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.
- İbn Manzûr, Muhammed el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab XV*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1992.
- İbn Mâze, Sadrüşşehîd Ömer b. 'Abdilazîz el-Buhârî. *el-Muhîtü'l-burhânî IX*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- İbn Nureddin, Muhammed b. Ali. *Teysîrû'l-beyân li ahkâmi'l-Kur'ân*. Suriye: Dâru'n-Nevâdir, 2012.

- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid IV*. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2004.
- İbnü'l-Arabî, Muhammed b. 'Abdullâh Ebubekir. *Ahkâmu'l-Kur'ân IV*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- İmam Mâlik, İbn Enes b. Mâlik el-Asbahî, *el-Muwatta' VIII*. İmâret, Müessesetü Zâyed b. Sultan, 2004.
- İsfehânî, Hüseyin b. Muhammed er-Râğîb. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1991.
- İşbilî, Ahmed b. Ferh. *Muhtasaru hilâfiyyâti'l-Beyhaki V*. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1997.
- Karâfî, Ahmed b. İdrîs. *ez-Zehîra XIV*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Kâsânî, Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâiü's-sanâi' VII*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Kazvînî, Ahmed b. Fâris. *Mu'cemu mekâyisi'l-lüğa VI*. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1979.
- Konevî, Kâsım b. 'Abdullâh Emir Ali. *Enîsü'l-fukahâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân XX*. Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.
- Mâverdî, Alî b. Muhammed. *el-Hâvi'l-kebir XIX*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- Merdâvî, Alî b. Süleymân. *el-İnsâf XII*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Mergînânî, Burhânüddîn Alî b. Ebû Bekr. *el-Hidâye IV*. Beyrut: Dâru't-Turâsi'l-Arabiyye, ts.
- Münâvî, Zeyneddîn Muhammed. *et-Tevkîf alâ mühimmâti't-teârif*. Kâhire: Âlemü'l-Kütüb, 1990.
- Nesefî, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed. *Tilbetü't-talebe*. Bağdat: el-Matbaatu'l-Âmire, 1893.
- Nevevî, Yahyâ b. Şeref. *Ravzatu't-tâlibîn XII*. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1991.
- Nisâbü'rî, Muhammed b. İbrahim b. Münzir. *el-İcmâ'*. Riyâd: Dâru'l-Müslim, 2004.
- Semerkandî, Alâüddîn Muhammed b. Ahmed. *Tuhfetü'l-fukahâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994 .

- Serahsî, Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmed. *el-Mebsût XXX*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.
- Şicistânî, Muhammed b. Uzeyr. *Garîbi'l-Kur'ân*. Suriye: Dâru Kuteybe, 1995.
- Suyûtî, Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-İklîl fi istinbâtî't-tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1981.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî. *el-Lüma'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2003.
- Şîrbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Muğni'l-muhtâc VI*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1994.
- Taberânî, Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebir XXV*. Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Fâsık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 12: 202-205. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Haber". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 14: 346-349. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Zebîdî, Ebubekir. *el-Cevheretü'n-neyyire*. Mısır: el-Matbaâtü'l-Hayriyye, 1904.
- Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır. *el-Mensûr fi'l-kavâidi'l-fıkhıyye III*. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf, 1985.
- Zürkânî, Muhammed b. 'Abdilbâkî. *Şerhu'l-muvaţta' IV*. Kâhire: Mektebetü's-Sakâfeti'd-Dîniyye, 2003.